

Een deftig huis in de Oosterstraat

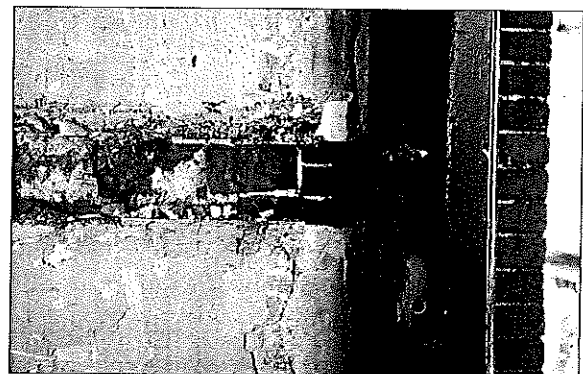
Redmer Alma en Aart de Goojer

De Oosterstraat is één van de twee zuidelijke hoofdstraten van de stad. De Oosterstraat en de Herestraat waren de voornaamste verkeersaders die het centrum van de stad Groningen aansloten op de verdere verbindingen met het zuiden over de Hondsrug. Aan de Oosterstraat staan verschillende, Laat-Middeleeuwse huizen, die getuigen van de belangrijke economische functie van deze straat. In de 18e eeuw zijn veel van deze huizen verbouwd en aangepast aan de eisen van die tijd en de technische mogelijkheden. Tot in het begin van onze eeuw werden deze huizen meestal nog particulier bewoond, zoals blijkt uit het feit dat de nummers 33, 44 en 53 geen winkelpui, maar een woonhuisgevel met souterrain, eigen stoep en kelderingang hebben.

Het pand Oosterstraat 33, een Rijksmonument, is tussen mei 1993 en juni 1995 bouwhistorisch onderzocht door de tweede auteur in samenwerking met medewerkers van de Stichting Monument en Materiaal. Aanleiding hiertoe vormden de leegstand van het pand en verbouwplannen.

afb. 1. Voorgevel van het pand Oosterstraat 33 in nog bewoonde staat anno 1974.
Foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

afb. 2. De kloostermoppen van de oude voorgevel (links) zitten verborgen achter de kleine bakstenen van de 18e-eeuwse gevel (rechts).
Foto: Aart de Goojer, Groningen.

Het huidige pand is een hoog en zeer diep huis met drie bouwlagen (begane grond en twee verdiepingen) en een plat dak, tot de twintiger jaren samengesteld uit een voor- en een achterhuis. Het voorhuis is geheel, het achterhuis gedeeltelijk onderkelderd. De voorgevel is een lijstgevel in een ingetogen classicistische stijl (afb. 1). Aan de zuidzijde wordt het huis begrensd door een ondiep pand en een open binnenplaats, aan de noordzijde door een zogenaamde drup, een smalle ruimte tussen twee huizen met op straatniveau een goot voor afvoer van afval- en regenwater.

Ingrijpende verbouwingen in de twintiger jaren, een brand, leegstand en een kraakperiode hebben van het interieur weinig overgelaten. Doordat ook de kappen zijn verdwenen, valt slechts met moeite iets over de bouwgeschiedenis te reconstrueren.

Het begin

Het pand is gebouwd in de 13e of 14e eeuw als een groot huis met een hoge begane grond en een lage verdieping. Van dit oorspronkelijke gebouw resteren nog de zijgevels en de voorgevel, verborgen achter de 18e-eeuwse gevel (afb. 2). Deze gevels zijn opgemetseld in een fors baksteenformaat (10 lagen-maat 90 à 92 1/2 cm; kloostermoppen van 31/32 × 15/15 1/2 × 8/8 1/2 cm). Hoog in de zijgevels zaten nog een aantal oorspronkelijke kleine venstertjes. Uit de plaatsing van deze venstertjes blijkt dat de buurpanden aanvankelijk lage huisjes geweest moeten zijn. Dit beantwoordt aan het beeld dat we hebben van de Middeleeuwse stad met enkele grote stenen huizen, temidden van kleine, houten huisjes en veel open ruimten. De oude achtergevel is in 1973 gesloopt en de kloostermoppen zijn hergebruikt bij de restauratie van de Martinikerk. Waarschijnlijk hebben zowel de noord- als de achtergevel een rookkanaal gehad, maar geen van beide is bewaard gebleven. Van de oorspronkelijke balklagen resteerden zeven eiken balken boven de begane grond.

Het pand grenst aan de achterzijde aan de Donkersgang, een S-vormige gang die de Oosterstraat verbindt met de Gelkingestraat. De naam van deze gang is ontleend aan Helprich Duncker, die het pand ten noorden van deze gang (Oosterstraat 37) bewoonde in het begin van de 16e eeuw. Verschillende Groninger straatjes en gangen ontleenden hun naam aan de bewoner van een hoekpand. Vaak verdwenen deze namen als het pand van de naamgever in andere handen raakte, maar soms, zoals in het geval van de Butjesstraat en de Donkersgang, bleef de naam bewaard.

Het huis ten zuiden van de Donkersgang, dus ten noorden van Oosterstraat 33, was tot circa 1600 in eigendom van de Cisterciënserinnenabdij te Assen. Dit klooster was sterk op Groningen gericht en men mag daarom aannemen dat het Asserhuis een belangrijke functie vervulde. Het zal daarom ongetwijfeld meer dan één verdieping gehad hebben en dus zullen de vensters in de noordgevel van de Oosterstraat 33 al in de Middeleeuwen dichtgezet zijn. Of het Asserhuis als vluchthuis (refugium) voor de nonnen heeft gediend, is niet bekend: toen deze in 1591 voor oorlogsgeweld hun heil in de stad zochten, betrokken zij niet hun eigen stadshuis, maar dat van het klooster Oldenklooster (te Kloosterburen)¹.

1. Ennik 1983, 188.

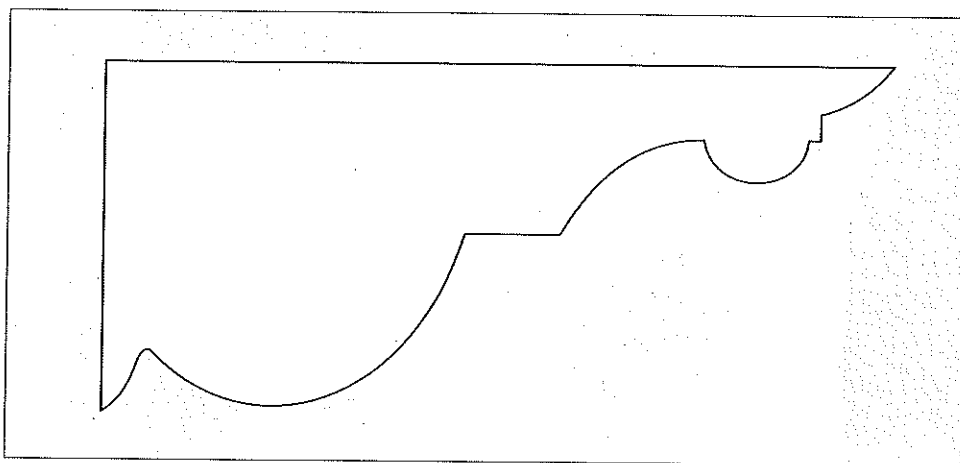
Over de bewoners van Oosterstraat 33 en hun status in de Late Middeleeuwen is niets bekend. De vroegst bekende (vermoedelijke) bewoner, Gerrit Neengs, behoorde niet tot de hoogste sociale laag van de stad. Van hem is niets meer bekend dan dat hij in elk geval tot 1542 in het huis gewoond zal hebben².

Een volgende bewoner uit die eeuw is van een andere status: Harmen Wyffringhe, die tussen 1570 en 1593 als eigenaar voorkomt³. Hij komt van 1576 tot 1605 voor in bijna alle hoge stedelijke ambten die in die jaren te vergeven waren. Hij was blijkbaar gematigd staatsgezind en/of protestant, want tussen 1580 en 1594, toen de Spaansgezinde katholieken in de stad de overhand hadden, ging hij weliswaar niet in ballingschap, maar vervulde hij geen belangrijke stedelijke functies.

In 1570 verhuurt hij, samen met zijn zwager Hoycke Aldringa, een huis in de Oosterstraat aan Matias Arents en zijn vrouw Elske, maar het is niet zeker dat dat nummer 33 betreft. Vanaf 1582 bewoonde hij het echter met zekerheid. Hiermee hebben ongetwijfeld de 16e-eeuwse verbouwingen te maken: het huis werd fors uitgebreid met een diep, eenlaags achterhuis. In de fundering van de noordelijke zijgevel werden spaarbogen toegepast, grote bogen die het gewicht van de muur en de kap afvoeren naar de fundering en een goedkoper alternatief waren voor een dikkere gevel. Uit de aanwezigheid van vensters in deze gevel blijkt dat het Asserhuis ten tijde van de verbouwing nog geen achterhuis had.

De Gouden Eeuw

Na het kinderloos overlijden van Harmen Wyffringhe, omstreeks 1605, werd het huis verkocht aan de familie Onnens, die het pand tot 1677 bewoonde. Van 1665 tot 1677 was Onno Onnens, proviandmeester in Delfzijl de bewoner van wat dan genoemd wordt een 'groot hues'⁴. Vervolgens werd het huis verkocht aan de hoofdman Andreas Sibenius. In de eerste helft van de 17e eeuw werd het, net als veel andere huizen in deze periode, verbouwd om het aan te passen aan de nieuwe eisen die de toenemende economische bedrijvigheid stelde. Onder het

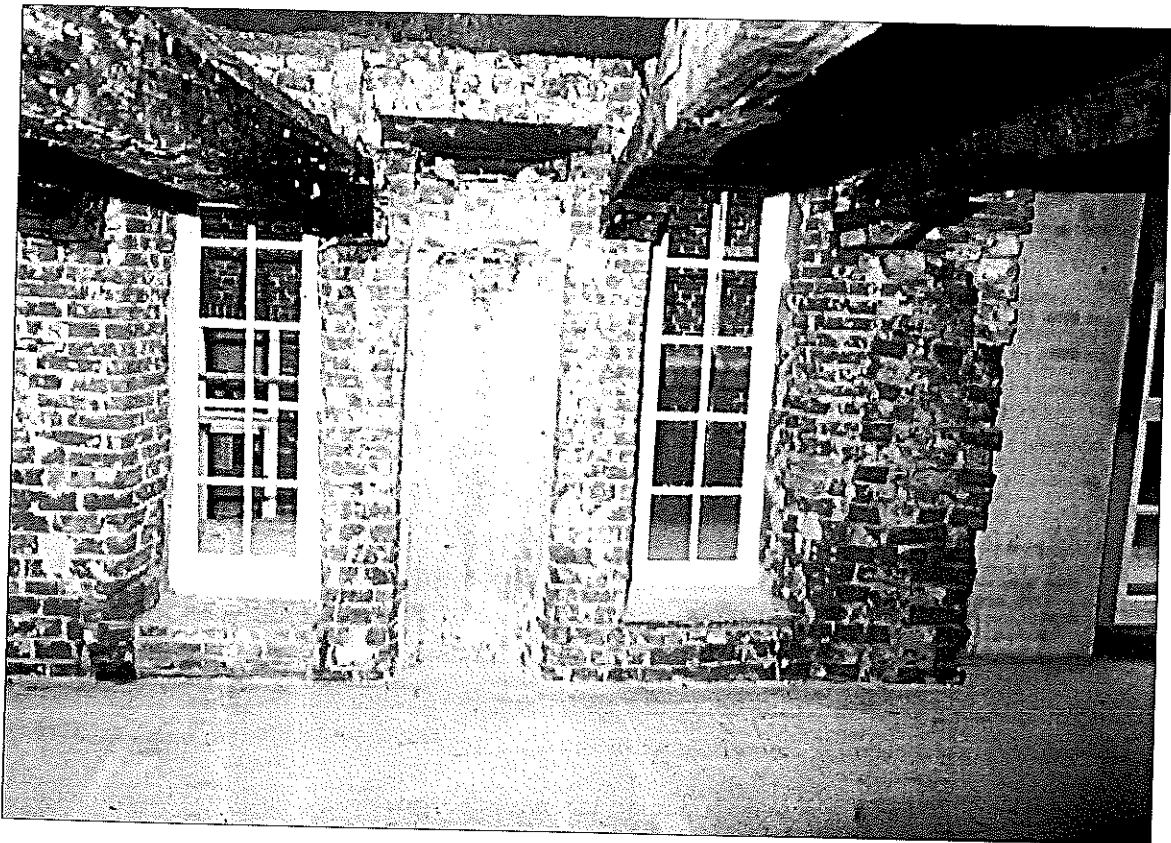
Afb. 3. Eén van de 17e-eeuwse sleutelstukken in het voorhuis. Tekening: Bert Schomaker, Groningen. Schaal 1:4.

2. Reconstructie gebaseerd op Alma en Doornbos 1994, 12, 55, 72, en verschillende bronnen over 16e-eeuwse bewoners/eigenaars in de Oosterstraat.
3. Rijksarchief Groningen, Kloosterarch., inv. nr. 428, reg. 1136; Ibid., Arch. Hoge Justitiekamer, inv. nr. 300; Doornbos 1994, 33 en 43.
4. Gemeentearchief Groningen, Collectie Mej. M. de Visser. Hieraan is ook de latere bewoningsgeschiedenis ontleend.

gehele voorhuis en een deel van het achterhuis werd een kelder gegraven. In de zuidgevel kwamen keldervensters met zandstenen dorpels en lateien. Doordat de kelderbalklaag hoger lag dan de straat steeg het vloerniveau. Om meer ruimte te creëren werd de balklaag boven de begane grond in voor- en achterhuis omhooggebracht op de plaats van de onderkelderde gedeelten en grotendeels vervangen door grenen balken en delen. De zeven Middeleeuwse balken in het voorhuis werden hergebruikt en in de zuidgevel voorzien van sleutelstukken (ondersteuning) met een typisch 17e-eeuwse vorm (afb. 3). Op een deel van de nieuwe balklaag in het achterhuis werden sporen en resten van vroeg 17e-eeuwse beschilderingen aangetroffen met grote, symmetrisch aangebrachte bloem- en bladmotieven. De vensters in de zuidgevel van het voorhuis werden vergroot tot twee brede kruiskozijnen op de begane grond en drie smalle kloostervensters op de eerste verdieping. De balklagen op de verdieping werden grotendeels vervangen door grenen balken en delen. Of deze zijn verplaatst, bleef onduidelijk. Slechts enige eiken balken voorin het huis werden gehandhaafd. In de voorgevel brachten men een nis voor een wasbekken aan.

De 18e eeuw

Als in 1733 het huis door de familie Sibenius verkocht wordt, wordt het vermeld als een onderkelderd huis met stal en diverse kamers voorzien van 'Roäns tapiet'. In de 18e eeuw wordt het huis bewoond door welgestelde Groningers uit geslachten als Isinck, Van Troyen, Busch en Wichers. Aan het eind van die eeuw werd het huis aangepast aan de behoeften aan meer wooncomfort. De eerste verdieping werd daartoe als woonverdieping ingericht. De balklaag werd opgehoogd waarvoor de eiken balken werden hergebruikt. Boven het opgehoogde gedeelte, op zolder, werd het voorste gedeelte van de kap verwijderd en vervangen door

Afb. 4. De zuidgevel van het voorhuis op de verdieping; tussen de hoge, smalle vensters is een kachelnis aangebracht. De houten latei van het oude kloosterkozijn is nog aanwezig. Foto: Aart de Goojer, Groningen.

een zolderkamer met stenen zijgevels onder een eigen kapje met de nok parallel aan de straat. De uitbreiding van de woonvertrekken en de behoefte aan meer verwarmde vertrekken maakten nieuwe rookkanalen en stookplaatsen nodig. De bestaande hoge 17e-eeuwse schouwen werden vervangen door kleinere, beter en 'schoner' brandende schouwen en later door kachels.

In de zijgevel van het voorhuis kwamen nieuwe rookkanalen en op de verdieping zette men een kloosterkozijn dicht om op die plaats een kachelnis aan te brengen (afb. 4). Deze rondboognissen, waarin hoge kolenkachels stonden, zijn typerend voor de periode rond 1800. De genoemde verbouwing had ook consequenties voor de voorgevel, die werd opgehoogd. Bestaande vensteropeningen werden vergroot en vóór het geheel kwam een nieuwe eensteens gevel in een klein formaat paarsrode baksteen met dunne voegen. Zo ontstond de huidige asymmetrische en drie traveeën brede voorgevel met souterrain en stoep. Op de begane grond en eerste verdieping werden moderne schuiframen met grotere ruiten gezet en de mezzanine, de halve verdieping op zolderniveau, kreeg valramen. De kruiskozijnen in de zuidgevel werden veranderd in grotere vensters met schuiframen. Ook in de zuidgevel van het achterhuis, waarschijnlijk op de plaats van bestaande kleine vensters, werden twee kozijnen met schuiframen aangebracht. Vermoedelijk is in deze periode op de begane grond een gang aan de noordzijde aangebracht. Op een bouwtekening van 1921 is deze gang, een verschijnsel dat in de 18e eeuw sterk opkwam, nog te zien.

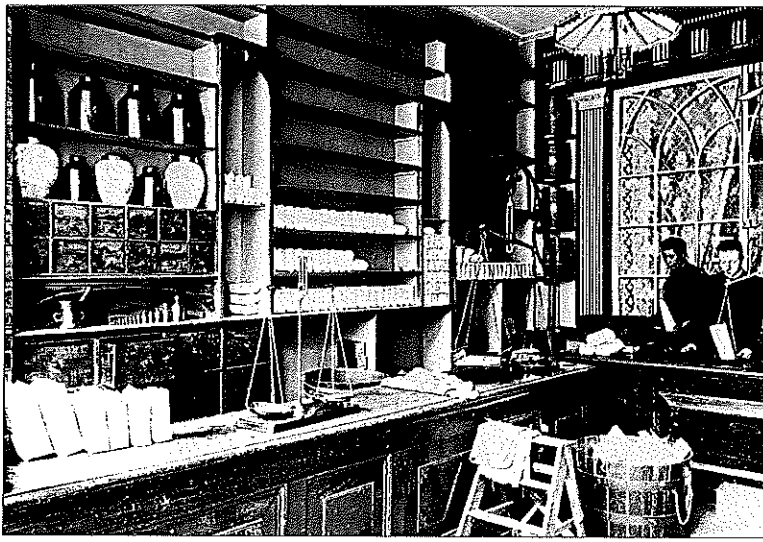
De 19e eeuw

In het begin van de 19e eeuw werd het huis bewoond en gebruikt door welgestelde middenstanders, tot 1816 de wijnkoper Jan Hendrik Wichers en vervolgens tot 1854 de kruidenier Fokko Kamerling. Een volgende verbouwing vond omstreeks 1870 plaats: het voorste gedeelte van het achterhuis werd opgehoogd met een verdieping in bruinrode machinale baksteen met in beide zijgevels vensters. Het voorhuis kreeg in de zuidgevel ramen met grotere ruiten. Van het interieur uit deze tijd resteert in het voorhuis een zwartmarmere schouw in neo-barokstijl. Een stucplafond in het achterhuis, in dezelfde stijl, werd in 1993 verwijderd.

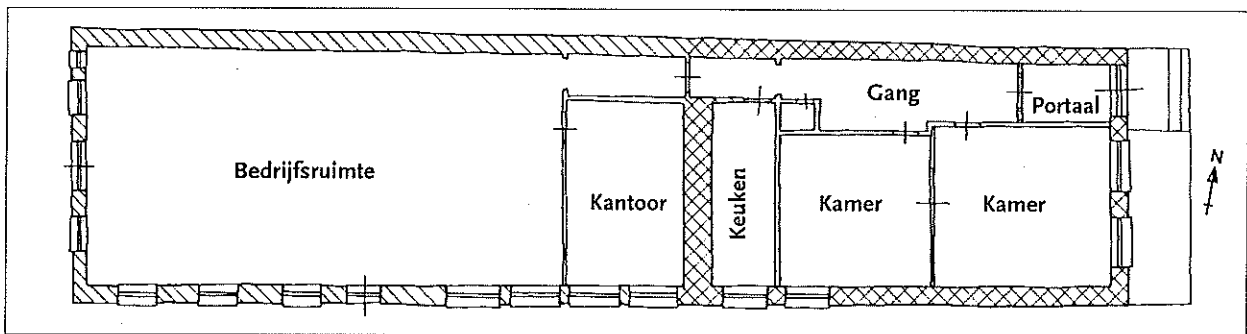
Na 1900

In het begin van de 20ste eeuw was in het pand een tabaksfabriek met winkel gevestigd, genaamd 'Het Oldambster wapen' (afb. 5). De voordeur van het pand bevond zich, volgens een foto uit 1915, in de middelste travee van de voorgevel, een gebruikelijke plaats voor een winkeldeur. Of de deur bij de verbouwing tot winkel is verplaatst van de noordelijke travee naar het midden is onduidelijk.

In 1921 werd de middendeur naar rechts verhuisd en de zijgang op de begane grond werd doorgetrokken tot aan de voorgevel (afb. 6). Een verbouwing in 1928, uitgevoerd door architect G.P. Ros, gaf het huis zijn huidige bouwmassa. Over de hele lengte van het voor- en achterhuis werd een tweede verdieping met plat dak aangebracht tot aan de opgemetselde muren van de 18e-eeuwse zolderkamer. Stalen H-balken en kolommen zorgden voor versteviging van de constructie. De achtergevel van het achterhuis werd vervangen door een nieuwe gevel met hijsluiken. Op de tweede verdieping kwam een elektrisch aangedreven

Afb. 5. Interieur van de tabakswinkel 'Het Oldamster wapen' in 1908. Foto: collectie Gemeentearchief Groningen.

Afb. 6. Plattegrond van de begane grond na de verbouwing in 1922. De woonfunctie in het voorhuis is weer hersteld. Tekening: Maaïke de Goeij. Schaal 1:300.

hijnsinstallatie.

In 1973 volgde een grondige verbouwing en 'restauratie' tot bar-dancing. Daarbij verdween de Middeleeuwse achtergevel van het voorhuis grotendeels, werd de balklaag boven de kelder door een betonvloer vervangen, het 19e-eeuwse stucplafond tegen de balken aan gelijmd, de 19e-eeuwse schouwboezem in de voorkamer gereconstrueerd in 'oude vormen' en de inrichting grotendeels verwijderd.

Op 23 februari 1977 brak op de tweede verdieping brand uit, die het laatste nog aanwezige kaponderdeel, het 18e-eeuwse schilddak, verwoestte.

Na een korte periode in de jaren '80 als disco werd het leegstaande pand gekraakt. Na ontruiming in 1993 volgde opnieuw een periode van leegstand totdat het huis in 1994 weer werd gekraakt en vervolgens ontruimd. Direct daarop begon een grondige verbouwing, waarbij de resterende houten vloeren, waaronder de beschilderde balklaag boven de begane grond van het achterhuis, werden vervangen door betonvloeren. In het pand was korte tijd een Grand Café gevestigd.

Literatuur:

- Alma, R.H., en W.G. Doornbos, *Zestiende-eeuwse bevolkingslijsten van de stad Groningen, 1535-1542*. Groningen, 1994.
 Doornbos, W.G., *Zestiende-eeuwse bevolkingslijsten van de stad Groningen, 1580-1594*. Groningen, 1994.
 Ennik, J.E., 'De Asser conventualen "in haer laeste"', in: P. Brood e.a., red., *Vergezichten op Drenthe. Opstellen over de Drentse geschiedenis*. Meppel, 1983, 187-205.
 Meinema, J., 'De Oosterstraat de eeuwen door', in: *Groningen toen*, 1985, 6-24.